

PAPER DETAILS

TITLE: Anne Sütü ve Emzirmeye İlişkin Ebe ve Hemsirenin Rolü

AUTHORS: Hafsa ISIK, Gülümser ARÇA

PAGES: 221-228

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/899645>

Derleme makale / Review

Anne Sütü ve Emzirmeye İlişkin Ebe ve Hemşirenin Rolü¹

The Role of Midwife and Nurse in Breastfeeding

Gülümser Arça² Hafsa Kübra Işık³

Yazarların ORCID numaraları/ORCID IDs of the authors:
G.A. 0000-0002-7159-1659; H.K.I. 0000-0002-2472-6987

¹Bu derleme İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Programı kapsamında hazırlanmış yüksek lisans tez (2019) çalışmasından hazırlanmıştır.

²Demiroğlu Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Hastanesi Hemşirelik Yüksekokulu/İstanbul

³Çorum Halk Sağlığı Müdürlüğü, Bayat Toplum Sağlığı Merkezi/Çorum

Sorumlu yazar / Corresponding author:
Hafsa Kübra Işık
E-posta: hafsakubra@yahoo.com

Geliş tarihi / Date of receipt: 16.08.2019
Kabul tarihi / Date of acceptance: 29.11.2019

Atıf / Citation: Arça G, Işık H.F. (2019). Anne Sütü ve Emzirmeye İlişkin Ebe ve Hemşirenin Rolü. *SBÜ Hemşirelik Dergisi* 1 (3), 221-228.

ÖZ

Anne sütü, yenidoğanın sağlığının korunması ve geliştirilmesi, büyüme-gelişme süreçlerine sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için gerekli olan en temel besin kaynağıdır. Anne sütünün anne ve bebek sağlığı üzerinde kısa ve uzun vadeli yararları olduğu bilinmektedir. Ancak anne sütünün ve emzirmenin yaşam boyu sağladığı yararlar evrensel ölçüde kabul görse de emzirme oranlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Uluslararası ve ulusal emzirme programlarında, emzirme oranlarının iyileştirilmesi sürecinde ebe ve hemşirelere büyük sorumluluklar düştüğü belirtilmiştir. Emzirme, öğrenilen bir davranış olup, emzirme davranış ve tutumlarının geliştirilmesi için doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde emzirme eğitiminin verilmesi önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalarda emzirme eğitimine yeterli düzeyde önem verilmemesi durumunda emzirme oranlarının olumsuz yönde etkilendiği bildirilmiştir. Başarılı emzirmede 10 adımın 2018 yılında revize edildiği çalışmada, annelere verilecek olan emzirme eğitimi ve danışmanlık uygulamalarına ek olarak, personelin emzirmeyi desteklemek için yeterli bilgi ve donanımına sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle emzirme eğitimi ve danışmanlığını verecek olan personelin bilgi ve uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Bu derlemede ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusundaki bilgi düzeyleri ve uygulama durumları ele alınarak, ebe ve hemşirelerin emzirmedeki rollerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebe; emzirme; hemşirelik; hemşirenin rolü.

ABSTRACT

Breast milk is the most basic nutritional source for the maintenance and development of newborn health in order to maintain healthy growth and development. There are short- and long-term benefits of breast milk on maternal and infant health. Although the lifetime benefits of breast milk and breastfeeding are accepted by countries, it is seen that breastfeeding rates are not at the desired level. In international and national breastfeeding programs, it is stated that midwives and nurses have great responsibilities to improve breastfeeding rates. Breastfeeding is a learned behavior, so that breastfeeding training is crucial in order to improve breastfeeding behavior and attitudes during the prenatal, perinatal and postpartum period. Studies have reported that breastfeeding rates were adversely affected if insufficient attention was given to breastfeeding training. In the study, where 10 steps in successful breastfeeding were revised in 2018, it was emphasized that in addition to breastfeeding training and counseling practices to be given to mothers, staff should have sufficient knowledge and equipment to support breastfeeding. Therefore, the knowledge and practices of the personnel who will provide breastfeeding training and counseling are also important. The aim of this review is to discuss the knowledge and practice of midwives and nurses about breast milk and breastfeeding and to discuss the role of midwives and nurses in breastfeeding.

Keywords: Breastfeeding; midwifery; nursing; nurse's role.

Giriş

Toplum içerisinde sağlık açısından riskli grup olarak tanımlanan anne ve çocuklar, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durumun anne ve çocuk sağlığı sorunlarının sağlık bakım öncelikleri arasında yer aldığı ve ulusal sağlık bakım hizmetlerini etkilediği görülmektedir. Çalışmalarda intrauterin yaşamda sağlıklı büyüme ve gelişimin erişkin dönemde bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını yakından etkilediği bildirilmektedir. Sağlıklı toplumun temelleri, sağlıklı anne ve çocuklar ile mümkündür. Annelerin sağlığı, özelde hem anne hem de çocuk sağlığını etkilerken, genelde aile ve toplumun yapısını etkilemektedir (Taşkın, 2007).

Kadın ve çocukların yaşamlarının önemli dönemlerinde karşılaştıkları sağlık sorunları tüm yaşamlarını etkilemektedir. Literatürde kadınların yaşamları boyunca sağlığını en fazla etkileyen dönemin gebelik ve lohusalık dönemi, çocukların ise yenidoğan ve süt çocukluğu döneminin olduğu bildirilmiştir. Beslenme bozuklukları çocukların yaşamları boyunca en sık karşılaştıkları sorunlar arasında yer almaktadır. Dünya genelinde beş yaş altı çocukların ölüm nedenleri arasında %35'inin beslenme ve beslenmeye bağlı nedenler olduğu bildirilmiştir (Gözükara, 2012).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından doğum sonrasında bebeğin ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmesi, 24 aya kadar da ek gıdalarla birlikte anne sütüne devam edilmesi önerilmekte olup, böylelikle beş yaş altı ölümlerin azaltılabileceği bildirilmektedir. DSÖ ve UNICEF gibi Amerikan Pediatri Akademisi de doğumu izleyen ilk altı ay boyunca bebeklerin sadece anne sütü ile beslenmesini önermektedir (Hannula, Kaunonen ve Tarka, 2008; WHO, 2017). Agostoni ve ark. (2010) çalışmalarında, anne ve bebek istediği sürece, en az bir yıl, tercihen iki yılı aşana kadar emzirmenin sürdürülmesinin uygun olduğunu bildirmektedir. DSÖ (2009) ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmenin sürdürülmesi durumunda her yıl 1,4 milyon bebeğin hayatının kurtulacağını vurgulamaktadır. Çocuk hastalıklarının ve ölümlerinin azaldığı ülkelerde, sadece anne sütüyle beslenmenin önemsendiği ve bunun tek başına hastalık ve ölüm oranlarının kontrol altına alınmasında etkili bir faktör olduğu belirtilmiştir (WHO, 2009).

Emzirme doğal bir eylem iken aynı zamanda öğrenilmiş bir davranış olduğu bilinmektedir (Çelebioğlu, Tezel ve Özkan, 2006). Emzirme eylemi, eğitim ve danışmanlıklar ile devam ettirilebilir. Özkara ve ark. (2016) hemşirelerin eğitim ve bakım vererek, danışmanlık rollerini kullanarak annelerin emzirme davranışını olumlu yönde etkileyebileceklerini belirtmiştir. Emzirenin etkili bir şekilde başlatılıp, devam ettirilmesinde ebe ve hemşireler tarafından verilen emzirme danışmanlığının rolü büyüktür. Literatürde emzirenin sürdürülmesi ve güçlendirilmesinde emzirme eğitiminin önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır (Tokat ve Okumuş, 2013). Oktar, Coşkun ve Bostancı (2018) çalışmalarında her annenin bebeğini emzirme içgüdüüne sahip olduğunu, ancak kendisi ve bebeği ile ilişkili sorunlar nedeniyle emzirme güçlüğü yaşadığında

emzirme danışmanlığı sayesinde bu sorunların giderilebileceğini belirtmektedir. Ülkemizde anne sütü ve emzirme ile ilgili eğitim ve danışmanlık birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev alan ebe ve hemşireler tarafından verilmektedir (Taşkın, 2007). Yapılan kanıta dayalı çalışmalarda ebe ve hemşireler tarafından doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde verilen emzirme eğitimlerinin, emzirmenin sürdürülmesinde ve başarılı emzirmenin gerçekleştirilmesinde önemli olduğu gösterilmiştir (Uzun, Kolcu ve Öcebe, 2018). Emzirme eğitimlerinin başarısı için bu eğitimleri verecek olan ebe ve hemşirelerin emzirmeyle ilgili bilgi düzeyleri ve almış olduğu eğitimler önem taşımaktadır. Başer, Sönmez ve Arslan (2018) tarafından ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusunda aldıkları eğitimin emzirmeyi etkileyen faktörler arasında olduğu bildirilmiştir.

Bu derlemede, ebe ve hemşirelerin emzirme konusunda bilgi durumları ele alınarak, emzirmede ebe ve hemşirelerin rolünün, literatür ışığında irdelenmesi amaçlanmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de Emzirme Oranları

Günümüzde ülkeler vatandaşlarını sağlığını koruması ve geliştirilmesi için öz-bakım konusunda sorumluluk kazandırmak üzere teşvik etmektedir. Bunun en iyi yolu bireylere verilecek olan eğitimden geçmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından Dünya'da çocukların durumuna ilişkin hazırlanan raporda (2015), dünya genelinde doğumdan sonra emzirmeye ilk bir saat içinde başlama oranının %44 olduğu, bu oranın ülkeler düzeyinde bakıldığında ise Afrika'da %47, Asya'da %42, Latin Amerika'da %49 ve az gelişmiş ülkelerde %53 olduğu bildirilmiştir. Dünya genelinde sadece anne sütüyle beslenme oranının %38'lerde olduğu bu oranın ülkeler düzeyinde bakıldığında Afrika'da %36, Asya'da %39, Latin Amerika'da %32 ve az gelişmiş ülkelerde %46 olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ilk bir saat içinde anne sütüyle bebek emzirme oranlarının yüksek olduğu, ancak bebeklerin emzirilmeye devam ettirilemedikleri, dünya genelinde sadece anne sütü ile beslenme oranının düşük olduğu görülmektedir (UNICEF, 2015) (Tablo 1).

Son yıllarda emzirme konusunda yapılan çalışmalarda verilen eğitimlerin emzirmeye başlanması ve sürdürülmesini olumlu yönde etkilediği ancak bu oranın istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Ülkemizde emzirme oranlarına Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA-2018) raporunda yer verilmektedir. Raporda sunulan veriler, annelerin emzirmeye başlama zamanı, emzirme süresi ve ek gıdaya başlama zamanına ilişkin bilgileri içermektedir. Bu verilere göre ülkemizdeki çocukların %98'i emzirilmiştir. Doğumdan sonraki ilk 1 saat içinde emzirilme oranı %71, doğumdan sonraki ilk 1 gün içinde emzirilme oranı %86 ve prelakteal (emzirme öncesi) besin alan çocukların oranının %42 olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, TNSA (2018)'de Suriyeli göçmen çocuklarının anne sütü ile beslenme oranları verilmiş olup, raporda emzirmeye başlama oranının %94 olduğu bildirilmektedir. Suriyeli çocukların %73'ünün doğumdan sonraki ilk 1 saat içinde, %86'sının doğumdan sonraki 1 gün içinde emzirildiği ve %24'ünün prelakteal (emzirme öncesi) besin aldığı görülmüştür (Grafik 1). Türkiye'de sadece anne sütü

ile beslenme süresi 1,8 ay iken, Suriyeli göçmen örneğinde bu süre 3,1 ay olarak saptanmıştır. TNSA (2018) verilerine göre, anne sütü ve emzirme konusunda Türkiye’de istenilen düzeye ulaşılamadığı görülmektedir. Emzirme oranları emzirmenin desteklenmesi ve devam ettirilmesi konusunda eğitimin sürdürülmesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kabul ettiği ‘Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de toplumdaki herkesin emzirme konusunda bilgilendirilmesi, desteklenmesi ve bu konudaki eğitim olanaklarına ulaştırılması amaçlanmıştır (UNICEF, 1990). DSÖ ve UNICEF’in 1989 yılında yayınlamış olduğu ‘Emzirmenin Korunması, Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Doğum Hizmetlerinin Rolü’ne ilişkin 10 öneri yayınlamıştır. Bu 10 öneri hastanede veya evde olan doğumlarda annelerin bebeklerini anne sütü ile doğru şekilde beslemelerine yönelik olup annelerin ve bebeklerin bakımına ilişkin standartlar geliştirmek üzere oluşturulmuştur. Önerilerin 2018 yılında revize edilen halinde ise emzirmeyi desteklemek için sağlık ekibi üyelerinin (ebe, hemşire ve hekimlerin) yeterli bilgi, beceri ve donanımına sahip olmaları gerektiği bildirilmiştir (DSÖ, 2018).

Anne- Çocuk Sağlığı Açısından Emzirmenin Önemi

Anne sütünün bebeklerin büyüüp gelişmesi için gerekli olan tüm sıvı, enerji ve besin öğelerini içermesi ve kolay sindirilmesi açısından en uygun besindir. (Bilgen, Kültürsay ve Türkylmaz, 2018). Her yıl milyonlarca anne ve bebek, yetersiz beslenme ve sağlık bakımı alamama gibi nedenlerden dolayı ölmektedir. DSÖ ve UNICEF tarafından 1978 yılında Kazakistan’ın Alma-Ata (Almaty) kentinde yapılan ‘2000 yılında herkese sağlık’ temalı Temel Sağlık Hizmetleri Uluslararası Konferansında, tüm insanların sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik bir bildiri yayımlanmıştır. Konferansta birinci basamak sağlık hizmetlerinin öneminin yer aldığı 10 maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride sağlık gereksinimleri arasında anne-çocuk sağlığının ve yeterli beslenmenin desteklenmesi konuları yer almaktadır. Nairobi’de 1987 yılında düzenlenen konferansta birçok ülkenin desteği ile ‘Güvenli Annelik Programı’ başlatılmıştır. Bu programda, yetersiz beslenme ve sağlık bakımı alamama gibi nedenlerden kaynaklanabilecek tüm ölümlerin önüne geçmek, anne-çocuk sağlığını en yüksek seviyeye çıkarmak hedeflenmiştir (Yanikkerem, Saruhan ve Şirin, 2008; Özan, Gürpınar ve Şahin, 2011; Doğan, Yiğit ve Erdoğan, 2013).

Sağlıklı yaşamın temelleri bebeklik ve çocukluk döneminde atılmaktadır. Çocukluk dönemlerinde görülen sağlık sorunları ilerleyen yıllarda daha büyük sorunlara yol açacağı belirtilmektedir. Yapılan çalışmalarda bebeklik ve çocukluk dönemlerinde en sık görülen sağlık sorunları arasında beslenme yetersizliklerinin olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada beslenme yetersizliğine bağlı ölümlerin önlenmesi için bebeklerin anne sütüyle beslenmeleri gerektiğini belirtmiştir (Duran, 2008).

Yapılan kanıta dayalı çalışmalarda emzirmenin hem anne hem de bebek açısından birçok yararı olduğu tespit edilmiştir (Thompson, 2005; Mannel, Marters ve Walker, 2008; AHA, 2012; Yılmaz, 2016; Tetik, 2016; Irmak, 2016; Türkylmaz, 2016; Şahin, 2017; TND 2018). Konuyla ilgili olarak Victora ve ark.

(2016) tarafından yapılan çalışmada anne sütünün kısa ve uzun dönemde yararlar sağladığı belirtilmiştir. Emziren kadınlarda meme ve over kanseri riskinin azaldığı belirtilmiştir (Aker, Öz ve Tunçel, 2014; Victora ve ark., 2016). Li ve ark. (2014)’nın çalışmasında emziren kadınlarda over kanseri riskinin, emzirmeyen kadınlara göre daha az olduğu belirtilmiştir. Yapılan bir diğer çalışmada ise emzirme süresi arttıkça over kanserine yakalanma riskinin azaldığı görülmüştür (Su ve ark., 2013). Emzirmenin aynı zamanda uterus involüsyonunu hızlandırdığı, annenin doğum sonrası kilo kaybını kolaylaştırdığı bildirilmiştir (Victora ve ark., 2016; Nadem ve Nadem, 2017; Oktar ve ark., 2018).

Yapılan çalışmalarda annenin ruhsal durumunda dalgalanmaların yoğun olduğu ve postpartum depresyona yakalanma riskinin en fazla olduğu dönem, doğum sonu dönem olarak bildirilmiştir (Topal, Çınar ve Altınkaynak, 2017; Oktar ve ark., 2018). Borra, Iacovou ve Sevilla (2015)’nın yaptığı çalışmada emziren kadınlarda, emzirmeyen kadınlara göre postpartum depresyona yakalanma riskinin daha az olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde, Dias ve Figueiredo (2015) tarafından yapılan çalışmada ise gebelikte ve doğum sonunda depresyon tanısı alan kadınlarda, emzirme sürelerinin kısa olduğu bildirilmiştir. Buna karşın Özkan ve ark. (2014) çalışmalarında emzirme ile postpartum depresyon arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını belirtmektedir. Diğer yandan, Victora ve ark. (2016) emziren kadınlarda tip 2 diyabete yakalanma riskinin daha az olduğunu saptamıştır. Emziren kadınlarda ovulasyon engellenerek, laktasyonel amenore oluşmaktadır. Radwan, Mussaiger ve Hachem (2009) laktasyonel amenorenin doğumdan sonra devam etme olasılığının, bebeklerini sadece anne sütü ile besleyen annelerle görüşerek yaptıkları çalışmada, karışık besleyen annelere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca emzirmek anne bebek bağının olumlu şekilde gelişmesine katkı sağlamaktadır (Topal ve ark., 2017).

Anne sütü ile beslenmenin, bebeklerde sağlık açısından kısa ve uzun vadede sayısız yararları vardır. Anne sütünde bulunan mikroorganizmalar, prebiyotik ve probiyotik etki yaratarak bebekte sağlıklı bir mikrobiyota gelişmesini sağlamaktadır. Bu prebiyotik ve probiyotikler bebekte barsak florasının oluşmasına ve yararlı bakterilerin çoğalmasına yardımcı olmaktadır (Güney ve Çınar, 2017). Anne sütünde bulunan immünglobulinler ishal etkeni olan rotavirüsüne karşı antikor oluştururlar. Türkylmaz (2016) çalışmasında emzirilen bebeklerde ishal görülme sıklığının %70’ten fazla azaldığını belirtmiştir. Oktar, Coşkun ve Bostancı (2018) anne sütü ile beslenmenin bebeklerin Tip1 DM ve obeziteye karşı koruyuculuk sağladığını vurgulamıştır. Yapılan bir çalışmada ilk altı ay anne sütü alan bebeklerin bağırsak geçirgenliğinde ve bağırsak enfeksiyon sıklığındaki azalmanın Tip 1 DM’ye karşı koruyucu etki yaptığı belirlenmiştir (Kaya ve Kurtoglu, 2014). Yılmaz Araslı ve ark. (2015)’nin çalışmasında anne sütü alma süresi kısaltıkça beden kitle indeksinin (BKS) arttığı bildirilmiştir. İlgili çalışmada obezitenin ortaya çıkmasında yanlış beslenmenin rol oynadığı bildirilmiştir.

Anne sütüyle beslenen bebeklerin daha az ağladıkları yapılan

çalışmalarda bildirilmiştir. Dilli, Küçük ve Dallar (2009)'ın bebeklikte aşılama sırasında ağrıyı azaltma girişimlerini incelediği çalışmada, emzirilen bebeklerin emzirilmeyen bebeklere kıyasla daha az ağladıkları ve ağlama sürelerinin azaldığı görülmüştür. Bunların yanı sıra, emzirmek bebeklerin zekâ gelişimine fayda sağlamaktadır. Horta, Loret de Mola ve Victora (2015) yaptıkları çalışmada, anne sütü ile beslemenin bebeklerin zekâ testi sonuçlarında 3,44 puanlık bir artış meydana geldiğini belirlemiştir. Emzirilen bebeklerin, alt solunum yolu enfeksiyonlarına, alerjik rinit ve otitis media gibi hastalıklara yakalanma oranlarının azalmaktadır (Türkyılmaz, 2016). Ayrıca anne sütü ile beslenen bebeklerde çocukluk çağı kanserleri riskinin azaldığı belirtilmiştir (Uzun ve ark., 2018).

Ebe ve Hemşirelerin Anne Sütü ve Emzirme Konusundaki Bilgi ve Uygulamaları

Günümüzde ülkeler ulusal emzirme programlarıyla, annelerin eğitimi ve desteklenmesinde görevlendirilen ebe ve hemşirelerin yeterli bilgi ve becerilere sahip olmasını desteklemiştir. DSÖ, emziren annelere eğitim verecek olan sağlık profesyonellerinin (ebe ve hemşireler) emzirme konusunda en az 18 saatlik eğitim almaları gerektiğini ifade etmektedir (UNICEF ve WHO, 2009). Literatürde ebe ve hemşireler tarafından annelere verilen eğitimin; emzirmenin sürdürülmesinde, emzirme sırasında karşılaşılabileceği problemlerin önlenmesinde ve emzirme başarısında büyük role sahip olduğu belirtilmiştir. Ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusundaki bilgi ve uygulamalarının annenin aldığı eğitimin ve desteğin kalitesini belirlediği bildirilmektedir. Ebe ve hemşireler, annelere yeterli bilgi ve desteği sağlayamadığı takdirde verilen sağlık eğitiminin niteliği ve başarısı düşecek, annenin sağlık personeline olan güveni azalacaktır. Emzirme desteğinin sağlanabilmesi için anne ve sağlık personeli (ebe-hemşire) arasında güven ilişkisinin olması gereklidir. Yapılan bir çalışmada anne sütü ve emzirme konusunda eğitim alan annelerin eğitim almayan annelere göre bilgi düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Çakmak ve Dengi, 2019). Örsdemir (2011) çalışmasında ebe ve hemşirelerin emzirme ve anne sütü konusunda eğitim verebilmesi için yeterli bilgiye sahip olması ve emzirmeye ilişkin olumlu tutum ve yaklaşım sergilemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Anne sütüyle beslenme oranlarının artması için nitelikli sağlık politikalarının izlenmesi ve sağlık personelinin yeterli bilgi ve beceri ile donatılması önem taşımaktadır (Duran, 2008; Özkara ve ark., 2016).

Raisler (2000) emzirme bilgisi konusunda hangi sağlık ekibi üyesinin daha etkin olduğuna ilişkin karşılaştırmalı araştırmaların çok az sayıda olduğunu ve bu çalışmalardaki karşılaştırmalarda en yüksek puanı ebe ve hemşirelerin aldığını belirtmiştir. Siddell, Marinelli ve Frooman (2003) yaptıkları çalışmada ise yenidoğan yoğun bakım ünitesinde çalışan ebe ve hemşirelerin bilgi ve tutumlarını değerlendirmiştir. Değerlendirme sonucuna göre, ebe ve hemşirelere verilen emzirme eğitiminin sonunda emzirme bilgilerinde önemli düzeyde artma olduğu bildirilmiştir. Duran (2008) yaptığı çalışmada başarılı emzirmeyi etkileyen en önemli faktörün ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusunda almış olduğu eğitim olduğunu belirtmiştir. Raisler

(2000) çalışmasında tüm bilimlerde olduğu gibi emzirme konusunda da bilgilerin sürekli yenelenebilir olduğunu belirterek, ebelerin emzirmeye güçlü bir katkı sağladığını ancak kendilerini güncel bilgilerle donatmaları gerektiğini bildirmektedir.

Ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusunda bilgi ve uygulamalarının önemi çalışmalarda belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda sağlık çalışanlarının bilgi ve uygulamalarının yeterli olmadığı görülmüştür (Gönener, Bala ve Aydın, 2010; Duran ve ark., 2010; Deloian, Lewin ve O'Connor, 2015). Ward ve Byrne (2011)'ın çalışmalarında ise ebe ve hemşirelerin bilgi açığının olduğu belirtilmiştir. Avusturalya'da yapılan çalışmalarda ebelerin emzirme konusunda bilgi düzeyleri incelenmiş olup, ebelerin teorik olarak bilgi durumlarının yeterli olduğu ancak pratik uygulamalarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Cantrill, Creedy ve Cooke, 2003; Creedy, Cantrill ve Cooke, 2008). Owoaje ve ark. (2002)'nin çalışmasında bebek dostu hastane eğitimine (BFHI) katılan ve katılmayan ebe ve hemşireler karşılaştırılmıştır. Eğitime katılan ebe ve hemşirelerin katılmayan ebe ve hemşirelere göre bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Eğitime katılan ebe ve hemşirelerin emzirme problemlerine yaklaşımı ve yönetiminin olumlu olduğu, sadece anne sütü ile beslenmenin başlatılması, desteklenmesi ve teşviki konusunda daha iyi oldukları gözlenmiştir. Bu nedenle ebe ve hemşirelerin UNICEF/DSÖ'nün kriterleri ve önerileri doğrultusunda eğitilmesi gereklidir. Ancak, anne sütü ve emzirme konusunda sağlık çalışanlarının bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi ve bilgi gereksinimlerinin olduğu konular saptanarak eğitim almaları gerektiği vurgulanmıştır. (Cantrill ve ark., 2003; Creedy ve ark., 2008)

Kaya ve Pirinççi (2009)'nin yaptıkları çalışmada annelerin anne sütü ve emzirme konusundaki bilgi kaynaklarının hekim (%33,5), ebe ve hemşire (%30,1)'inin olduğu bulunmuştur. Bülbül ve ark. (2012), çalışmalarına katılan sağlık çalışanlarının yeterli bilgiye sahip olmadıklarını bildirmiştir. Karaçam ve Kitiş (2005)'in yaptığı çalışmada ebe ve hemşirelerin emzirmeye ilgili bilgi eksikliklerinin olduğu ve bilgi eksikliklerinin eğitimle giderilebileceği belirtilmiştir. Samsun'da yapılan bir çalışmada ebelerin yeterli bilgiye sahip oldukları ancak uygulama konusunda eksikliklerinin olduğu vurgulanmıştır (Tunçel, Dünder ve Pekşen, 2005). Gaziantep'te yapılan bir araştırmada hemşire ve hekimlerin anne sütüne yönelik bilgi durumları değerlendirilmiştir. Çalışma sonucuna göre, hekimlerin teorik yönden, hemşirelerin ise uygulamada daha doğru bilgiye sahip olduğu görülmüştür (Gönener ve ark., 2010). Koç ve ark. (2017)'nin çalışmasında katılımcıların %58,5'i gebeliklerinde emzirme ile ilgili eğitim almadıklarını vurgulamışlardır. Çalışma sonucuna göre sağlık çalışanlarının emzirme eğitimlerine gereken önemi vermedikleri belirlenmiştir. Sağlık profesyonelleri arasında yer alan ebe ve hemşirelerin bilgi eksikliklerinin giderilmesi hizmet içi eğitimler ile mümkündür. Ebe ve hemşirelerin eksikliklerinin giderilmesiyle anne sütü ile beslenme oranlarının artmasına katkı sağlanacaktır.

Ebe ve Hemşirelerin Emzirmedeki Rolü

Sağlık ekibi içinde ebe ve hemşireler bakım verici, karar verici,

hasta hakları savunuculuğu, eğitici gibi birçok rol üstlenmekte ve bu rollerini kullanarak annelerin emzirme davranışlarında olumlu etkiler yaratmaktadır. Emzirmenin korunması, özendirilmesi ve desteklenmesi sürecinde ebe ve hemşirelere büyük görev düşmektedir. Ebe ve hemşireler, doğum öncesi dönemde başlayarak doğum sırası ve doğum sonrası dönemde emzirme konusunda eğitim ve danışmanlık vermektedirler. Ebe ve hemşirelerin doğum öncesi dönemde emzirme hakkında eğitimlere başlaması ile birlikte annelerin emzirme sürecine uyumu daha kolay olacaktır. Doğum öncesi dönemde anne ile ilk karşılaşma durumunda, annenin düşünceleri ve hissettikleri değerlendirilmelidir. Doğum öncesi dönemde emzirmeye ilişkin herhangi bir eğitim almazsa, doğum sonu dönemde bebekle beraber hem emzirmeye ilişkin temel bilgilerin verilmesi hem de emzirmede yaşanan sorunların çözülmesi konularında güçlük çekilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca doğum sonu dönemde verilen emzirme eğitiminin akılda kalıcı olmadığı ve eğitimin verilmesi gereken uygun bir zaman olmadığı bildirilmiştir (Dyson, Cormick ve Renfrew, 2005; Gözükara, 2012). Ugurlu ve Yavan (2016) çalışmalarında emzirme eğitimine doğum öncesi dönemde başlanarak doğum sonu dönemde devam ettirilmesinin emzirme konusundaki bilgi düzeyini artırmada etkili olduklarını bildirmişlerdir. Benzer olarak Raisler (2000) çalışmasında doğum öncesi annelere verilen eğitimin emzirmeye daha fazla yarar sağladığını belirtmiştir. Hannula ve ark. (2008)'nın emzirme döneminde profesyonel desteğin etkisinin incelendiği çalışmada, doğum öncesi dönemde başlayarak, doğum sonu dönemde profesyonel desteğin sürdürülmesinin daha etkili olduğu belirtilmiştir.

Gebelik döneminde koruyucu önlemler alınması ile doğum sonu dönemde yaşanılacak sorunların önüne geçilecektir. Balkaya Akdolun (2002) çalışmasında erken postpartum dönemde annelerin meme problemleri yaşayacağı ve bu konuda bakım gereksinimlerinin olduğunu bildirmiştir. Gürcüoğlu ve Vural (2018)'ın çalışmalarında annelerin %24,5'i meme bakımı konusunda bilgilendirilmediği görülmüştür. Tokat (2009) çalışmasında bebeğin doğumdan sonra aktif olduğu ilk yarım saat içerisinde erken emzirmenin başlatılması, bu konuda hemşire ve ebelerin sorumluluk alması gerektiğini vurgulamıştır. Hazar ve Akça (2017) çalışmalarında erken emzirmenin ilk yarım saat içerisinde olmadığı takdirde emzirme başarısı ve süresinin olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Mannel, Marters ve Walker (2008) çalışmalarında doğum öncesi verilen eğitimin doğum sonunda devam ettirilmesinin gerekliliğini vurgulayarak, annelerin emzirirken gözlemlenmesi ve gözlem sonucu eksikliklerin giderilmesi ile emzirmenin olumlu yönde etkileneceği tespit edilmiştir. Ayrıca emzirmenin fizyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel yönden ele alınmasıyla ve emzirmeyi etkileyecek faktörlerin kontrol altına alınması durumunda emzirme başarısının etkileneceğini de belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalarda ebe ve hemşirelerin doğum sonu dönemdeki sorumlulukları vurgulanmıştır. Eker ve Yurdakul (2006) çalışmalarında annelerin doğum sonu dönemde sürekli izlem ve kontrollerinin sağlanmasının ebe ve hemşirenin sorumluluğunda olduğunu belirterek, taburculuk sonrası emzirme eğitimi ve

danışmanlığı verilmesinin emzirme başarısını olumlu olarak etkilediğini bildirmişlerdir. Peregrin (2002)'in çalışmasında emzirme hakkında yeterli eğitimin verilmemesi, yetersiz emzirme nedeni olarak belirtilmektedir. Ayrıca annelere ebe ve hemşireler tarafından emzirme eğitimi ve danışmanlığı verilmesi durumunda emzirme oranları artmakta ve emzirme süresi uzamaktadır (Onbaşı ve ark., 2011; Bolat ve ark., 2011).

Şahin (2017) yaptığı çalışmada annelere doğumdan sonra taburculuk eğitimi verilirken anne sütü ve emzirme hakkında bilgilendirilme yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Littleton ve Engeberston (2012) çalışmalarında ebe ve hemşirelerin, anne ve bebek taburcu olmadan önce emzirmenin başarılı bir şekilde gerçekleştiğini gözlemlemesi, annenin meme problemi yaşamadığından ve verilen eğitimin doğru anlaşıldığından emin olunması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca annelere taburcu olduktan sonra başvuracakları sağlık kuruluşları hakkında ebe ve hemşirelerin bilgi vermesi gerektiğini de belirtmişlerdir.

Emzirme konusunda annelere yardımcı olunması için ülkeden ülkeye farklı uygulamalar vardır. Bazı ülkelerde emzirme ile ilgili özel danışmanlık hizmeti verilirken, bazı ülkelerde rutin olarak özel telefon hatları ile annelere emzirme konusunda bilgiler verilmektedir. Dyson ve ark. (2005) çalışmalarında özel telefon hatlarında ebe ve hemşirelerin çalıştığını belirtmişlerdir. Ülkemizde ise doğumdan sonra annelerin hastanede kalma sürelerinin kısa olması sebebiyle yeterli eğitim ve danışmanlık verilemediği birçok çalışmada vurgulanmıştır (Üstüner ve Bodur, 2009; Onbaşı ve ark., 2011). Üstüner ve Bodur (2009)'un çalışmalarında ev ziyaretlerinin yapılmadığı ve ev ziyaretleriyle anne ile sürekli irtibatın olmanın emzirme başarısını etkilediği bildirilmiştir. Ev ziyaretleri ve telefonla eğitimlerin sürdürülmesi, emzirmenin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Hastanede verilen eğitim ve bakımın yanında, ev ziyaretleri ile bakımın sürdürülmesi ebe ve hemşirenin görevleri arasındadır. Ev ziyaretleri ya da telefonla görüşme, anneye doğru emzirme davranışı kazandırırken, bebeğin anne sütünden istenilen düzeyde yararlanmasını sağlamaktadır (Tokat, 2009).

Sonuç

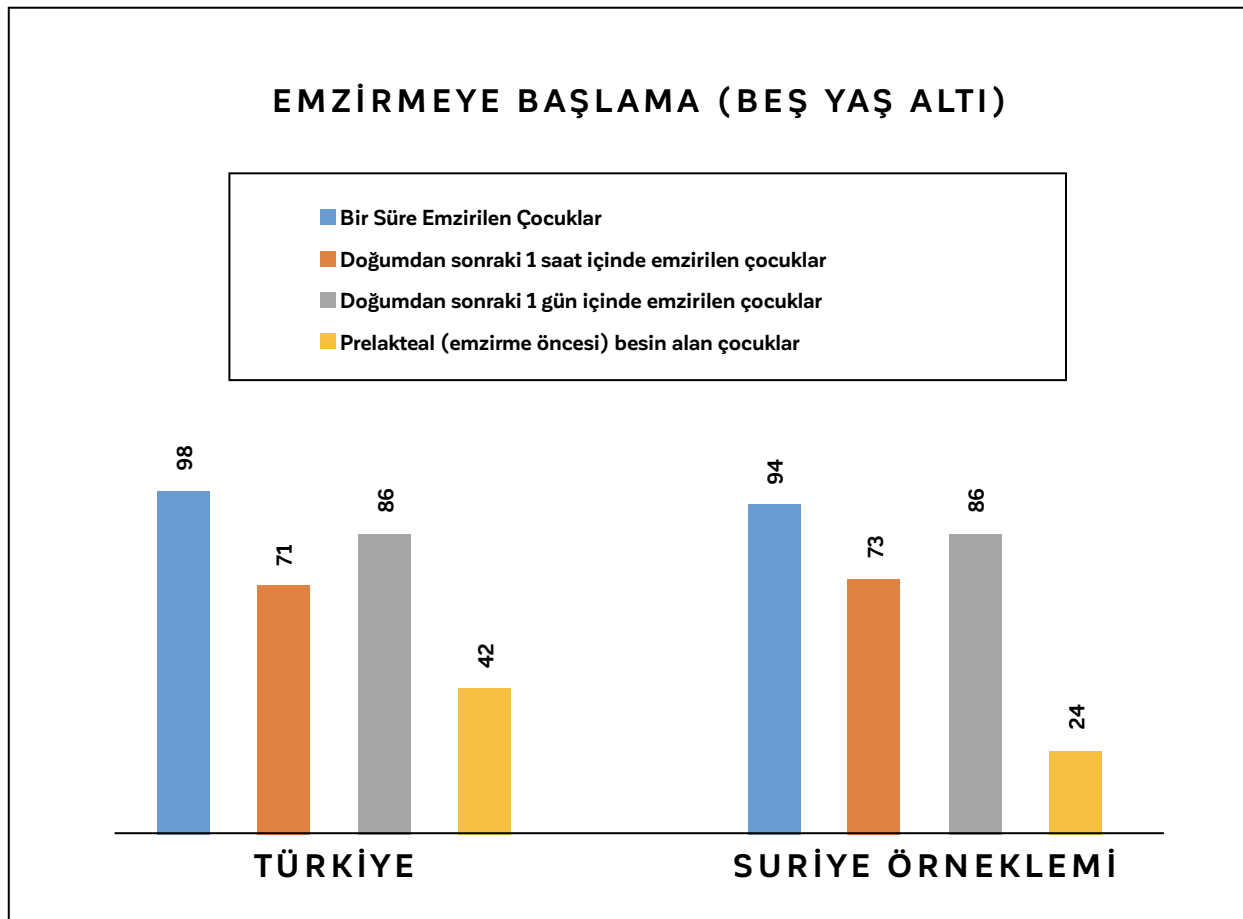
Annelere ebe ve hemşireler tarafından verilen emzirme eğitimi ve desteğinin anne -çocuk sağlığı hizmetlerinin bir parçası olarak sunulması gerekmektedir. Araştırmalar sonucunda anne sütü ve emzirme konusunda ebe ve hemşirelerin rolünün etkili ve önemli olduğu bildirilmektedir. Ancak anne sütü ve emzirme konusunda ebe ve hemşirelerin bilgi, beceri ve donanımlarının etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışmalar göz önüne alındığında ebe ve hemşirelerin emzirmedeki rolü doğum öncesi dönemden başlayarak doğum sonu dönemde devam etmektedir. Ebe ve hemşireler tarafından annelerin bireysel ve eğitim farklılıkları gözetilerek verilen eğitim ve danışmanlık, bebeklerin anne sütü ile beslenme düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Ebe ve hemşireler, emzirmenin korunması, özendirilmesi ve desteklenmesi için güncel bilgileri takip etmeleri, konu ile ilgili hizmet içi eğitimleri almaları ve araştırmaları incelemeleri önem taşımaktadır.

Tablo 1: Dünya'da Bebeklerin Beslenme Durumları

	Emzirmeye Başlama	Sadece Anne Sütü İle Beslenme
ÜLKELER		
Afrika	%47	%36
ASYA	%42	%39
Latin Amerika	%49	%32
Az Gelişmiş Ülkeler	%53	%46
DÜNYA	%44	%38

(Kaynak: UNICEF. The State of The World's Children 2015: Reimagine The Future: Innovation For Every Child. Erişim Dosyası: https://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2015_Summary_and_Tables.pdf).

Grafik 1: Emzirmeye başlama (Beş Yaş Altı)

Kaynak: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 Raporu,
Erişim Dosyası: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA_2018_anarapor.pdf
http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/2018_TNSA_SR.pdf

Kaynaklar

- Aker, S., Öz, H., Tunçel, E.K. (2014). Evaluation of women over 20 years living in the province of Samsun in terms of risk of breast cancer. *Journal Breast Health*, 10(4), 229-233.
- American Heart Association (AHA). (2012). Facts breastfeeding health benefits for mother and child promoting sound lactation policies in the U.S. Erişim tarihi 01.11.2018, https://www.heart.org/idc/groups/heartpublic/@wcm/@adv/documents/downloadable/ucm_316992.pdf.
- Balkaya Akdolun, N. (2002). Postpartum dönemde annelerin bakım gereksinimleri ve ebe-hemşirenin rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 42-49.
- Başer, D.A., Sönmez, C.I., Arslan, M. (2018). Kocaeli ilindeki aile hekimleri ve aile sağlığı elemanlarının anne sütü ve emzirme ile ilgili bilgi düzeyleri. *Konuralp Tıp Dergisi*, 10(1), 4-40.
- Bilgen, H., Kültürsay, N., Türkylmaz, C. (2018). Türk Neonatoloji Derneği sağlıklı term bebeğin beslenmesi rehberi. *Türk Pediatri Arşivi*, 53(1), 128-137.
- Bolat, F., Uslu, S., Bolat, G., ve ark. (2011). İlk altı ayda anne sütü ile beslenmeye etki eden faktörler. *Çocuk Dergisi*, 11(1), 5-13.
- Borra, C., Iacovou, M., Sevilla, A. (2015). New evidence on breastfeeding and postpartum depression: The importance of understanding women's intentions. *Maternal Child Health Journal*, 19, 897-907.
- Bülbül, L.G., Özcan, A.G., Hatipoğlu, S.S. (2012). Sağlam çocuk polikliniğinden izlenen iki yaş üzerindeki çocuklarda anne sütü ile beslenmeye etki eden faktörler. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, 46, 101-107.
- Cantrill, R.M., Creedy, D.K., Cooke, M. (2003). An Australian study of midwives breastfeeding knowledge. *Midwifery*, 19(4), 310-317.
- Creedy, D.K., Cantrill, R.M., Cooke, M. (2008). Assessing midwives breastfeeding knowledge: properties of the newborn feeding ability questionnaire and breastfeeding initiation practices scale. *International Breastfeeding Journal*, 3(7), 1-12.
- Çakmak, S. ve Dengi Demirel A.S. (2019). Postpartum dönemdeki annelerin emzirme ve anne sütünün önemi hakkındaki bilgilerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 23(1), 9-19.
- Çelebioğlu, A., Tezel, A., Özkan H. (2006). Bebek dostu olan ve olmayan hastanelerde emzirme durumunun karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(3), 44-51.
- Deloian, B.J., Lewin, L.O., O'Connor, M.E. (2015). Use of a web-based education program improves nurses' knowledge of breastfeeding. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, 44(1), 77-86.
- Dias, C.C.&Figueiredo, B. (2015). Breastfeeding and depression: a systematic review of the literature. *Journal of Affective Disorders*, 171, 142-154.
- Dilli, D., Küçük I.G., Dallar Y. (2009). Interventions to reduce pain during vaccination in infancy. *The Journal of Pediatrics*, 154(3), 385-390.
- Doğan, N., Yiğit R., Erdoğan, S. (2013). Annelere doğum öncesinde verilen yenidoğan bakımı ile ilgili eğitimin doğum öncesi ve doğum sonrasında değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 10-13.
- Duran, S. (2008). Ebe ve hemşirelerin anne sütü ve emzirme konusundaki bilgi ve tutumlarının, danışmanlık verdikleri annelerin bebeklerini anne sütü ile beslenme davranışlarına etkisi. *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi*, Edirne.
- Duran, S., Duran, R., Şahin, E.M., et al. (2010). Comparison of the knowledge and attitudes of midwives about breastfeeding with breastfeeding behaviors of the mothers they provide counseling. *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(1), 11-17.
- Dyson, L., Cormick, F.M., Renfrew, M.J. (2005). Interventions for promoting the initiation of breastfeeding. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2, 19-23.
- Eker, A., Yurdakul, M. (2006). Annelerin bebek beslenmesi ve emzirmeye ilişkin bilgi ve uygulamaları. *Türk Tabipler Birliği Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 15(9), 158-163.
- Gönener, H.D., Bala, A., Aydın, N. (2010). Çocuk sağlığı ile ilgili alanlarda çalışmayan hekim ve hemşirelerin anne sütüne yönelik bilgi durumları. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 8(3), 128-135.
- Gözükara, F. (2012). Ebeveynlere Emzirmeye Yönelik Verilen Eğitim ve Danışmanlık Hizmetlerinin Emzirme Davranışına Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği Programı, Doktora Tezi*, Ankara.
- Güney, R. ve Çınar N. (2017). Anne sütü ve mikrobiyota gelişimi. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1, 17-24.
- Gürcüoğlu Arslan, E., Vural, G., (2018). Annelerin doğum sonu dönemde hastanede verilen ebelik/hemşirelik bakımından memnuniyetleri. *Gazi Medical Journal*, 29(1), 34-40.
- Hannula, L., Kaunonen, M., Tarkka, M.T. (2008). A systematic review of Professional support interventions for breastfeeding. *Journal of Clinical Nursing*, 17(9), 1132-1143.
- Hazar, H.U. ve Akça, E.U. (2017). Doğum sonrası erken dönemde emzirme problemi: olgu sunumu. *Sağlık ve Toplum*, 27(3), 63-70.
- Horta, B.L., Loret de Mola, C., Victora, C.G. (2015). Breastfeeding and intelligence: a systematic review and meta-analysis. *Acta Paediatrica*, 104(467), 14-19.
- İrmak, N. (2016). Anne sütünün önemi ve ilk 6 ay sadece anne sütü vermeyi etkileyen unsurlar. *Journal Of Turkish Family Physician*, 7(2), 27-31.
- Karaçam, Z.& Kitiş, Y. (2005). What do midwives and nurses in Turkey know about nutrition in the first six months of life. *Midwifery*, 21(1), 61-70.
- Kaya Yıldız, N. ve Kurtuluş S. (2014). Tip 1 diyabet tanısı almış 0-5 yaş grubu çocukların anne sütü alımı ve beslenme ile ilgili etmenlerin değerlendirilmesi. *Beslenme ve diyet Dergisi*, 42(2), 116-124.
- Kaya, D. ve Pirinççi, E. (2009). 0-24 aylık çocuğu olan annelerin anne sütü ve emzirme ile ilgili bilgi ve uygulamalar. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(6), 479-484.
- Koç, Ö., Özkan, H., Sidar, N., ve ark. (2017). Annelerin emzirme koçluğu hakkındaki bilgi, görüş ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Journal of Contemporary Medicine*, 7(2), 175-183.
- Li, D.P., Du, C., Zhang, Z.M., Li, G.X., Yu, Z.F., Wang, X., et al. (2014). Breastfeeding and ovarian cancer risk: a systematic review and meta-analysis of 40 epidemiological studies. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 15(12), 4829-4837.
- Littleton, Y.L. & Engeberston, J.C. (2012). Maternity nursing care. *Cengage Delmar Learning*, New York, 959-964.
- Mannel, R., & Martens, P.J., & Walker, M. (2008). Core Curriculum For Lactation Consultant Practice. 1. Baskı. USA: Jones and Bartlett Learning.
- Nadem, A. & Nadem, J. (2017). Making the decision to breastfeeding the baby and its advantages for the woman's health, *American Journal of Food Science and Health*, 3(5), 88-94.
- Oktar, Ö., Coşkun, A.M., Bostancı S. (2018). Anne sütü mucize olmaya devam ediyor. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 10(3), 228-237.
- Onbaşı, Ş., Duran, R., Çiftçidemir, N.A., ve ark. (2011). Doğum öncesi anne adaylarına verilen emzirme ve anne sütü eğitiminin emzirme davranışları üzerine etkisi. *Türk Pediatri Arşivi*, 46, 75-82.
- Owoaje, E.T., Oyemade, A., Kolude, O.O. (2002). Previous BFHI training and nurses knowledge, attitudes and practices regarding exclusi-

- ve breastfeeding. *African Journal of Medical and Health Sciences*, 31(2), 137-140.
- Örsdemir, Ç. (2011). Doğum sonu dönemde annelerin emzirmeye ilişkin bilgileri ve emzirme davranışlarının belirlenmesi. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa.
- Özan, S., Gürpınar, E., Şahin, H. (2011). Yolumuza ışık tutanlar: tıp eğitimcileri için önemli kuruluşlar ve belgeler. *Tıp Eğitimi Dergisi*, 32, 30-68.
- Özkan, H., Üst Demet, Z., Gündoğdu, G., ve ark. (2014). Erken postpartum dönemde emzirme ve depresyon arasındaki ilişki. *Şişli Etfal Hastansi Tıp Bülteni*, 48(2), 124-131.
- Özkara, H., Fidancı, B.E., Yıldız, D., ve ark. (2016). Emzirme danışmanlığı, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(6), 551-555.
- Peregrin, T. (2002). Education, peer counselling, and paternal support: Three ways to encourage a healthful breastfeeding schedule. *Journal of American Dietetic Association*, 102(7), 943.
- Radwan, H., Mussaiger, A.O., Hachem, F. (2009). Breastfeeding and lactational amenorrhea in the United Arab Emirates. *Journal of Pediatric Nursing*, 24(1), 62-68.
- Raisler, J. (2000). Midwives helping mothers to breastfeeding: food for thought and action. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 45(3), 202-204.
- Siddell, E., Marinelli, K., Froman, R.D. (2003). Evaluation of an educational intervention on breastfeeding for ncu nurses. *Journal of Human Lactation*, 19(3), 293-302.
- Su, D., Pasalich, M., Lee, A.H., Binns, C.W. (2013). Ovarian cancer risk is reduced by prolonged lactation: a case-control study in southern China. *American Journal of Clinical Nutrition*, 97(2), 354-359.
- Şahin, S. (2017). Doğum sonrası annelerin emzirme ve konfor durumlarının incelenmesi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Taşkın, L. (2007). Ebeveynliğe Hazırlanma ve Doğum Öncesi Bakım. L., Taşkın (Ed.). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. 11. Baskı. Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.
- Tetik, K.B. (2016). Anne sütü ve emzirme danışmanlığında güncel bilgiler. *Ankara Medical Journal*, (16), 115-118.
- Thompson, J. (2005). Breastfeeding: benefits and implications. Part-two. *Communitypract*, 78(6), 218-219.
- Tokat Aluş, M. (2009). Antenatal dönemde verilen eğitimin annelerin emzirme öz-yeterlilik algısına ve emzirme başarısına etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Tezi. İzmir.
- Tokat Aluş, M. ve Okumuş, H. (2013). Emzirme öz-yeterlilik algısını güçlendirmeye temelli antenatal eğitimin emzirme öz-yeterlilik algısına ve emzirme başarısına etkisi. *Hemşirelikte eğitim ve Araştırma Dergisi*, 10(1), 21-29.
- Topal, S., Çınar, N., Altınkaynak, S. (2017). Emzirmenin anne sağlığına yararları. *Journal of Human Rhythm*, 3(1), 25-31.
- Tunçel, E.K., Dünder, C., Pekşen, Y. (2005). Ebelerin anne sütü ile ilgili bilgi ve uygulamalarının değerlendirilmesi. *The Medical Journal of Kocatepe*, 6, 43-48.
- Türk Neonatoloji Derneği (TND). (2018). Sağlıklı term bebeğin beslenmesi rehberi 2018 güncellemesi, Erişim tarihi 16.10.2018, http://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/term_beslenme_2018.pdf.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Raporu (TNSA). (2018). Ankara. Erişim tarihi 15.11.2019, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA_2018_anarapor.pdf.
- Türkyılmaz, C. (2016). Emzirme danışmanlığı ve emzirmede karşılaşılan sorunlar. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(2), 19-33.
- Uğurlu, M.& Yavan, T. (2016). The effectiveness of breastfeeding education: an integrative review. *Journal of Behavioral Health*, 5(4), 182-190. doi: 10.5455/jbh.20160224063449
- UNICEF & WHO. (2009). Baby-friendly hospital initiative: revised, updated and expanded for integrated care. Section 2, Strengthening and sustaining the baby-friendly hospital initiative: a course for decision makers. Erişim tarihi 28.07.2019, https://www.unicef.org/nutrition/files/BFHI_section_2_2009_eng.pdf.
- UNICEF. (1990). The united nations convention on the rights of the child., Erişim tarihi 25.11.2018, https://downloads.unicef.org.uk/wp-content/uploads/2010/05/UNCRC_united_nations_convention_on_the_rights_of_the_child.pdf.
- UNICEF. (2015). The state of the world's children 2015: reimagine the future, innovation for every child. Erişim tarihi 04.03.2019, https://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2015_Summary_and_Tables.pdf.
- Uzun, K., Kolcu, M., Öcebe Kurap, D. (2018). Anne sütü ile beslenmede kanıta dayalı uygulamalar. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 1(2), 29-32.
- Üstüner, F. ve Bodur, S. (2009). Bebeklerde aylık izlem ve hemşire tarafından annenin pekiştirici emzirme eğitimi ile ilk altı ay yalnızca anne sütü verme arasındaki ilişki. *Genel Tıp Dergisi*, 19(1), 25-32.
- Victora, C.G., Bhr, R., Barros, A.J. et al. (2016). Breastfeeding in the 21st century: epidemiology, mechanisms, and life long effect. *Lancet*, 387, 475-490.
- Ward, K.N.& Byrne, J.P. (2011). A critical review of the impact of continuing breastfeeding education provided to nurses and midwives. *Journal Human Lactation*, 27(4), 381-393.
- WHO & UNICEF (1978). Primary health care. Alma-Ata. Erişim tarihi 04.03.2019, https://www.unicef.org/about/history/files/Alma_At_a_conference_1978_report.pdf.
- WHO. (2009). Infant and young child feeding. Erişim tarihi 04.03.2019, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44117/9789241597494_eng.pdf;jsessionid=17EC3471FABC4A78ECC4286D04D6772?sequence=1.
- WHO. (2017). Global guidance on ending the inappropriate promotion of foods for infants and young children. Erişim tarihi 04.03.2019, <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/260137/1/9789241513470-eng.pdf?ua=1>.
- WHO. (2018). Implementation guidance protecting, promoting and supporting breastfeeding in facilities providing maternity and newborn services: the revised Baby-Friendly Hospital Initiative. Erişim tarihi 25.11.2018, <https://www.who.int/nutrition/publications/infant-feeding/bfhi-implementation-2018.pdf>.
- World Health Organization (WHO) & UNICEF (1989). Protecting, promoting and supporting breastfeeding the special role of maternity services. Erişim tarihi 04.03.2019, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/39679/9241561300.pdf?sequence=1>.
- Yanikkerem, E., Saruhan, A., Şirin, A. (2008). Güvenli annelik açısından anne hakları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7(2), 179-186.
- Yılmaz Araslı, A., Özaydın, E., Demirel, F. ve ark. (2015). Obez adolesanlarda obezite gelişimini belirleyen faktörlerin ve metabolik sendrom varlığının retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 10(3), 157-161.
- Yılmaz, C. (2016). Doğum sonrası erken dönemde ebeveynlere verilen emzirme eğitiminin bebeklerin ilk altı ay anne sütü alma durumuna etkisi. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.